

מציאות לירית וקולקטיבית בעידן קץ האוטופיה

פנינה אליאני שוחק: בדרך הביתה, עמדה 2023, 186 עמ'

וכך סיפר הסב: "מוצאה של משפחתי מטולדו, משם נדדה לפס שבמרוקו, לאחר פוגרום 1890 הגיעה המשפחה לכניי-מלל, שם נולדתי, וכשבגרתי הוכשרתי שם למשרת שוחט. זו היתה פרנסתי. סבא רבא זצ"ל נולד וחי בגרמניה, בעיר מינכן. איש ספר היה, בלשן מלומד, ועסק בתורת הדקדוק והשפה. לימד בבתי מדרש ושלח ידו במחקר. כאיש רוח קשר קשרים גם עם מלומדים נוצרים, אנשי כנסייה ודת. כשם שהחליף דעות עם עמיתיו היהודים בתפוצות..." (עמ' 137).

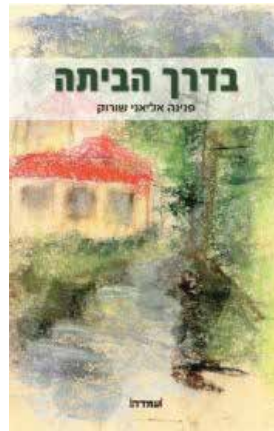
גם בקהילות המזרח האחרות שמרו על קשר רציף עם התפוצות, בעיקר קשר מכתבים, אך לעיתים ערכו גם מסעות ונדודים לפגוש עמיתים מלומדים מקהילות אשכנז או קהילות מזרח אחרות (כך למשל, משפחתו של זוכה פרס ישראל הרב יוסף קאפח, לדורותיה השונים, קיימה קשר רציף עם יהדות התפוצות והיא אינה המשפחה היחידה).

בסיפורה של אליאני-שוחק, אחד מבניו של הסבא-רבא התאהב בנוצרייה ונשא אותה לאישה. הקהילה היהודית - גם בשל קשריו עם מלומדים נוצרים - הפעילה עליו לחץ כבד וכסופו של דבר הטילה עליו חרם. הסב וכל בני משפחתו נאלצו לעזוב את מינכן, חלק מהבנים הגיעו להולנד, חלקם לספרד ולמרוקו. ואכן, משפחות רבות עברו מסלול נדודים מאשכנז למזרח ולהפך והסיפור מייצג אמת היסטורית של העם היהודי.

ואם נגענו בהיסטוריה של הסיפור, ארחיב כאן ואומר דבר נוסף ביחס לעולמנו שאיבד את הערך של שאיפה לאוטופיה: האוטופיות הגדולות, התנועות הלאומיות ומנגד המרקסיזם והסוציאליזם של המאות התשע-עשרה והעשרים קרסו. בבסיס הקומוניזם, עמדה השאיפה לכנות עולם טוב יותר, אך התוצאה היתה חורבן והרס, שבאו לידי ביטוי, בין היתר, גם בעליית הנאציזם. "עולם ישן נחריבה" היתה התקווה האוטופית, אך במקומה בא עולם איום יותר לאנושות. חורבן האוטופיות הביא לאובדן התקווה לעולם טוב יותר.

כפי שציינתי לעיל, גם בתקופות קשות שבהן נוסף על החזון הופיע גם שברו - בקרב העולים החדשים מארצות המזרח** - קיימת לאורך כל הספר היאחזות בתקווה והתמסרות

שחיקת ערך האמת שהוליד הפוסט-מודרניזם שחקה גם את המושג מציאות. הדבר בולט בהתייחסות אל טקסטים שונים ולאופן קריאתם. כל פירוש יכול להיות לגיטימי, כביכול, ואין משמעות לחיפוש האמת של היצירה. והנה כאן, בספר הפרוזה הראשון של המשוררת פנינה אליאני שוחק, שמחתי לפגוש ספר שהרגשתי בו בבית. ספר שבהתאם לדרכי הספרותית ככותבת, עורכת ומבקרת, לגיבורה האוטוביוגרפית יש משמעות בחיפוש אחר האמת האינדיווידואלית, ויחד עם זאת יש לה ייעוד קולקטיבי ואף אוניברסלי בחיפושיה אחר האמת המשפחתית, הלאומית וההיסטורית. כך למשל, בשיחה עם חברותיה שיחד נהגו ללמוד למבחנים, פונה גיבורת הסיפור אל חברתה: "תשמעי סיפור, אסנת. את יודעת שסבא שלי הגיע ממרוקו, כמו אבא, כמו ההורים. כששמע שאני לומדת את 'בעיר ההריגה', סיפר לי על הפרעות בקישינב."

הנכדה המופתעת שואלת את הסב: "איך אתה קשור? אתה ממרוקו והפרעות ברוסיה. איך אתה יודע?" על שאלתה השיב: "בינתי, יהודים אחים אנו. אשכנזים ספרדים אחים לגורל. כשהגיעה אלינו השמועה שפורעים באחינו בקישינב, התכנסנו בבית הכנסת, נטלנו סכום מקופת גמ"ח, ועוד הוספנו איש איש כנדבת לבו. שלחנו את הכסף בידי שליח עם מכתב עידוד" (עמ' 133).

בהמשך מזמין המורה לתנ"ך בן הקיבוץ גלעד את הסב לדבר בפני התלמידים על הקשר בין קהילת יהודי מרוקו לבין קהילות יהודי אשכנז. סיפורו של הסב, כפי שסיפר לתלמידים, מייצג אמת היסטורית של רבים מיוצאי אשכנז ויוצאי ספרד שנדדו בתקופות של פוגרומים בפרט, ולכן חיפוש שורשים משפחתיים מגלה פעמים רבות ששורשיה של משפחה אשכנזית הם במזרח, בספרד, ולעיתים משפחה ספרדית-מזרחית מגלה ששורשיה בקהילות אשכנז. (אביה של כלתי הוא גניאלוג וכבר הפתיע משפחות מזרחיות ואשכנזיות רבות בהתחקותו במחקרו אחר שורשי משפחתן).

צביקה שטרנפלד

ז'יזל פרסינוס

פרסומת

אָדוֹן אֶחָד שֶׁנִּסַּע בְּמִטְרוֹ אַחַז מִתַּחַת לְזֵרוֹעַ
 חֲבִילָה גְדוֹלָה מְאוֹד שֶׁמְתוֹכָה בְּצִבְצָה פֶּסֶת בַּד
 יִרְקָה. הֵייתָ שֶׁכָּלָם צָפוּ, אָמַר תּוֹךְ כְּדֵי שֶׁחֲרוּר
 הַנֶּעַל מְשֻׁרָכָה: "הִשְׁתַּמְשׁוּ בְּדִיו וְטָרְמֵן". אַחַר כֵּן
 יָרַד מֵהַמְדְּרָגוֹת בְּצִלְיָעָה.
 כְּשֶׁהִגִּיעַ לְמִטָּה, הִתְיָשַׁב עַל סִפְסָל, פָּפוֹת רִגְלָיו
 מִתַּחַת לִישְׁבָּן. וְשֵׁם הַתְּחִיל לְפֶתַח אֶת הַחֲבִילָה
 שָׁלוֹ. אָבָל לֹא הוֹצִיא דָבָר, אֶפְלוּ לֹא פֶּסֶת בַּד
 יִרְקָה.
 כְּשֶׁהִרְכַּבְתָּ נִכְנָסָה לְתַחְנָה, יָצָא בְּרִיצָה עִם
 הַחֲבִילָה מִתַּחַת לְזֵרוֹעַ. אָבָל כִּכָּר לֹא הָיָה בַּד
 יִרְקָה. רַק פְּרַבְלַת תְּלִינָה. הִרְכַּבְתָּ צָפְרָה.
 מִרְחוֹק נִשְׁמַע קוֹל שֶׁמְגוֹנְנִי: "זֶהוּ מִתְּגַ אֵיכֹתִי
 מְאוֹד".
 לְיָדֵי אָדוֹן אֶחָד הוֹרִיק.

ז'יזל פרסינוס - Gise'le Prassinos (1920-2015)
 ילידת איסטנבול, ממוצא יווני. לימים תרגמה מיוונית
 לצרפתית (בין השאר את קונצקיס). היגרה לצרפת בגיל
 שנתיים. כתיבתה סוריאליסטית. אחרי מלחמת העולם
 השנייה הצטמצמו קשריה עם הסוריאליסטים.

לעשייה היומיומית במעגלות האפשרויות
 הקיומיות והאקזיסטנציאליסטיות. גיבורי הספר
 לעולם לא מאבדים תקווה לעולם טוב יותר ובכך
 הם נחלצים ממלכודת הייאוש והספק המסוכנת.

אני מודה שנמשכתי אל הספר הזה ואהבתי אותו
 גם בשל האידיאולוגיה של מציאת הקו המאחד
 בין הקטבים בחברה וגם בשל תקווה תמידית
 בצד הקשיים לעולם אוטופי יותר. גם בספר שירי
 דעסא-קראקוביאק נתתי לכך ביטוי באמצעות
 מוטיב המחול המלכד את הקטבים, מזרח ומערב,
 וקטבים במישורים אחרים, למעגל ריקוד הרמוני.

בראשיתו של הספר, בן בכור ומוכשר נאלץ
 לסייע בפרנסת משפחתו ולוותר על חלומותיו
 המוסיקליים. בשובו נסער מעבודתו כשוחט הוא
 פונה לאביו באיפוק של בן תורה: "אבא אני עוזב
 את השחיטה, תבין, אבא, קשה לי... הדם... לבי
 נשחט עם כל שחיטה. מצאתי עבודה בעיר. ליטוש
 יהלומים. עבודה טובה וארוויה יותר. אשקיע יותר
 בשירה ובנגינה. תבין אבא, השחיטה חסמה אותי.
 אני רוצה לפייט כמו שלמדתי ממך" (עמ' 10).

ויכולתי להביא אינספור דוגמאות גם מחיי
 הגיבורים, ובעיקר מחייה של ורד שדרכה נמסר
 הסיפור, אך גם של הדמויות המשניות. אף אחת
 אינה מאבדת תקווה, כולן מתמסרות לעשייה
 במסגרת האפשרויות והכישורונות השונים והן
 אינן צוללות לתהומות הייאוש ואובדן התקווה
 המסכנות את עצמן, את משפחתן ואת החברה
 כולה.

אהבתי את הספר לא רק בגלל האידיאולוגיה,
 שעליה חונכתי גם אני, אלא גם בשל הרגישות
 הרבה של המחברת הרוקמת בחוכמה את עלילת
 הספר ואת הדמויות האוטוביוגרפיות המרכיבות
 את העלילה לרקמה אנושית אחת המשקפת מצבה
 של החברה כולה לאחר העליות הגדולות בשנות
 החמישים והשישים.

אני מניחה שגם בספר זה, כמו בכל סיפור טוב,
 יש בדיה מסוימת כדי ליצור סיפור מרתק, ואכן
 הסיפור מרתק, ואין זה חשוב מבחינתי, מה מידת
 הבדיה, שהרי הוא משקף מציאות שרבים מאיתנו
 חווים מהבית.

הערות

* לפי מחקריו הנרחבים של פרופ' הלל ברזל בטריאולוגיה המחקרית הענפה ממודרניזם לפוסט-מודרניזם.

** הקדשתי לכך את מחקרי המקיף ביצירות ספרותיות של משוררים וסופרים שעלו מארצות המזרח כאב השורשים הכפולים (עקד 2008).